

שבירת פסלים וניתוח מצבות

בראשית רבה לח יג פרשת נח – שובר את הפסלים ומתעמת עם תרח אביו

"וימת הרן על פני תרח אביו". אמר ר' חייא בנו של ר' אדא מיפו: תרח עובד צלמים היה. פעם אחת יצא למקום אחד, הושיב אברהם מוכר תחתיו. היה בא אדם ומבקש לקנות, והיה אומר לו: בן כמה שנים אתה? והיה אומר: בן חמישים או שישים. אמר לו: וי לאותו האיש, שהוא בן שישים והוא רוצה להשתחוות לבן יום אחד! והיה מתבייש והולך לו. פעם אחת באה אישה אחת טוענת בידה פינך אחד של סולת. אמרה לו: הילך, הקרב לפניהם.¹ עמד ונטל מקל בידו ושר את כל הפסלים ונתן את המקל ביד הגדול שבהם. כיון שבא אביו, אמר לו: מי עשה להם כך? אמר לו: מה אכפור לך? באה אישה אחת טעונה פינך אחד של סולת ואמרה לי: הילך, הקרב לפניהם. הקרבתי לפניהם. זה היה אומר: אני אוכל תחילה וזה אומר אני אוכל תחילה. עמד הגדול שבהם ונטל את המקל ושר. אמר לו: מה אתה משטה בי? וכי יודעים הם? אמר לו: ולא ישמעו אוזניך מה שפיך אומר?²

ספרי דברים פרשת ראה פסקא סא – נתון עבודה זרה לדורות – רק בארץ

שלושה בתים הם: בית שבנאו מתחילה לעבודה זרה הרי זה אסור, שנאמר: "אבד תאבדון את כל המקומות".³ חדש - נוטל מה שחדש, שנאמר: "ואבדתם את שמם". לא חדש, אלא הכניס לתוכו עבודה זרה והוציאה - הרי זה מותר, שנאמר: "ונתצתם את מזבחותם ושרבת את מצבותם", נתצתה את המזבח הנח לו, שברתה את המצבה הנח לה.⁴ יכול אף מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ? תלמוד לומר: "ואבדתם את שמם מן המקום ההוא", בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריהם, ואין אתה מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ.⁵

¹ כאן יש לעשות הפסקה קלה בסיפור, בפרט אם מקריאים אותו, שהרי ברור שאברהם חיכה שאותה אישה תסתלק ושאויל בכלל לא יהיו לקוחות אחרים בחנות. האם צריך היה אברהם שאותה אשה תביא אוכל לפסלים על מנת לשבור אותם?

² כבר דנו במדרש זה בדברינו **דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם** בפרשה זו בשנה האחרת, ושם הבאנו גם את דברי הרמב"ם ביד החזקה הלכות עבודת כוכבים פרק א הלכה ג: " ... ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. כיון שהכיר וידע, התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך וכו'". לאמור, ששבירת הפסלים ע"י אברהם היא חלק מהכרתו בבורא עולם והכרתו קבל עם ועדה "שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם", כולל נכונות לשאת בתוצאות, כפי שממשיך שם המדרש בעימות עם נמרוד. ראו דברינו **אברהם ונמרוד** בפרשה זו. בכך משמש אברהם דגם-אב לאנשים כמו אליהו בהר הכרמל (שאמנם מרפא מזבח ולא מנתץ והורס), גדעון המנתץ את מזבח הבעל של אביו, יאשיהו המבער את העבודה זרה שבירושלים, כולל זו שבנה שלמה, אל נחל קדרון ועוד. נושא זה הוזכר בקצרה בדברינו הנ"ל ומן הראוי להרחיב עליו בנפרד. הפעם יהיו דברינו קצרים ונתמקד באברהם. מה כעת, לאחר שבירת הפסלים? לאן מכאן? האם מעשה זה של אברהם יחקק גם לדורות – מעשה אבות סימן לבנים? האם לצד ההכרה באמונה באל אחד, ההכרזה שלנו פעמיים ביום: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", אנחנו מצוים לשבור פסלים ולנתץ מצבות בכל מקום?

³ הפסוק אותו הוא דורש הוא בפרשת ראה, דברים יב ב: "אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים וכו'". ובהמשך גם את פסוק ג שם: "ונתצתם את מזבחותם ושרבתם את מצבתם ושרפתם תשׁרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעו ואת צלמיהם את שמום מן המקום ההוא". אברהם שהגיע לאמונה מדעת עצמו, שובר את הפסלים מדעת עצמו. בני ישראל שקבלו את התורה, מצוים על פיה לשבור ולשרוף עבודה זרה בכניסתם לארץ ויישובם בה. וכן הוא בפרשת כי תשא, שמות לד יג: "כי את מזבחותם תתצו ואת מצבתם תשרפו ואת אשׁריו תכרתו", ג"כ בהקשר ברור לכניסה לארץ. פרט החשוב לעניינינו.

⁴ ראו לשון המשנה במסכת עבודה זרה פרק ג משנה ז: "שלושה בתים הן: בית שבנוי מתחלה לע"ז - הרי זה אסור. סיידו וכיירו לע"ז וחידש - נוטל מה שחידש. הכניס לתוכה ע"ז והוציאה - הרי זה מותר. שלש אבנים הן: אבן שחצבה מתחילה לבימוס - הרי זו אסורה. סידה וכיירה לשם ע"ז וחידש - נוטל מה שחידש. העמיד עליה ע"ז וסילקה - הרי זו מותרת. שלש אשרות הן: אילן שנטעו מתחילה לשם ע"ז - הרי זה אסור. גידעו ופסלו לשם עבודה זרה והחליף - נוטל מה שהחליף. העמיד תחתיו ע"ז וביטלה - הרי זה מותר". ביטול ע"ז הוא במידה שהיא נעשתה. לא תמיד צריך לשבור ולנתון ולהרוס הכל. והבאנו את מדרש ספרי בשל הסיפא שנראה מיד להלן.

⁵ בעקבות מדרש הלכה זה, אנחנו מציעים את הרעיון שהקריאה לאברהם לצאת מארצו ומולדתו וללכת לארץ כנען, היא תגובה למעשיו לשבירת הפסלים. למרות פער הזמנים הגדול, ההבדלים הידועים בין מדרשי אגדה והלכה, האבחנה הברורה בין 'נימוסי האבות' לפני מתן תורה ו'תורת משה' לאחר מעמד הר סיני, בין האבות והבנים וכו' - למרות כל הפערים הגדולים האלה, אנו מציעים להסתיע ברעיון שמציג מדרש זה. בהבחנה ההלכתית שהוא עושה בין ארץ ישראל וחוצה לארץ לעניין המצווה "ואבדתם את שמם מן המקום ההוא" והציווי לנתץ מצבות ולשבור פסלים (שאינה מצווה התלויה בארץ ובעצם כן. ראו ספר החינוך מצווה תלו וכן רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ז הלכה א). הקריאה "לך לך", לצאת מאור כשדים או מחורן (תלוי במפרשים, ראו פירוש רמב"ן בתחילת הפרשה שמסכם גם את שיטות רש"י ואבן עזרא) וללכת למקום חדש, איננה רק על מנת להימלט מחרבו (מכבשו) של נמרוד ומעוינות החברה האלילית. אמונה חדשה זקוקה גם לטריטוריה ומקום להתבסס בה. קריאת התיגר של אברהם על העולם האלילי, תהיה מעשית רק אם יבנה תרבות חדשה במקום חדש ולא ילך וישבור כעת כל פסל וכל מצבה שנקרים בדרכו. "בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריהם, ואין אתה מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ". ולא רק לשעתו, אלא גם לדורות. היהדות איננה דת מייסונית שמרגע שגילתה את האמונה היא מטיפה לכל העולם ושוברת את כל האמונות האחרות. היא מתכנסת לעצמה, בארצה ומשתדלת לבנות עולם אמוני חדש שישמש דוגמה. היא קנאית כלפי פנים ומאירה כלפי חוץ. אם אמונת אברהם הגיעה עד שבירת פסלי ארצך, מולדתך ופסלי בית אביך - לך לך אל הארץ אשר ארצך ושם אעשך לגוי גדול ואברכך ונברכך בך כל משפחות האדמה. ואגב כל זאת, ראו דברינו **כי יקרא קן ציפור לפניך**, מדרש במדבר רבה יט כז שם בהבחנה בין מצוות שצריך לקום ולרדוף אחריהם ובין מצוות של "כי יקרא" שאין האדם מחויב לרדוף אחריהם. ואפילו בארץ ישראל, אדם לא חייב לרוץ ולחפש

בראשית רבה לט טז פרשת לך לך – אברהם בונה מזבחות

"ויבן שם מזבח לה' (בראשית יב ח), אמר ר' אלעזר: שלושה מזבחות בנה: אחד לבשורת ארץ ישראל, ואחד לקניינה, ואחד שלא יפלו בניו פְּעִי ... "ויקרא בשם ה' " - מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה.⁶

בראשית רבה עט ח פרשת וישלח – יעקב מקים מצבה

"ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלוהי ישראל" (בראשית לב כ) – אמר ריש לקיש: אמר לו: ⁷ אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים. ר' הונא בשם ריש לקיש אמר: אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך! מחר בתך יוצאה ומתענה, זהו שכתוב: "ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב" (בראשית לד א).⁸

משנת רבי אליעזר פרשה ז עמוד 140 -

... "ונתצתם את מזבחותם", וסמך ליה: "לא תעשון כן לה' אלהיכם". אמר ר' יוסי: וכי יעלה על דעתך שישראל ונתצין מזבחותיהם ומשברין מצבתם? אלא שלא תחטאו, ותגרמו לבית המקדש ליחרב, ויִשְׁכְּרוּ המצבות, וינתצו המזבחות.⁹

עבודה זרה (או קברים), כמאמר מכילתא דרבי ישמעאל משפטים – מס' דנזיקין משפטים פרשה יז **שהזכרנו מספר פעמים: "יש אומרים באותיותיה נתנה תורה, שלא יהו ישראל אומרים: הואיל ואנו מצווין על עבודה זרה נהא בולשין בבורות שיחין ומערות, תלמוד לומר: "על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן" (דברים יב ב), על הגלילים ולא על הסתרים"**

⁶ אברהם שמגיע לארץ בשל שבירת הפסלים, לא מציע אמונה מופשטת ונטולת כל סממנים פסיים ומקים מזבח להודות לה' על בשורת ארץ ישראל ועל הצלת בניו לעתיד (במלחמת העץ) ואולי גם על פדות נפשו הוא, ומשם יוצאת הקריאה בשמו של הקב"ה. אך ראו מדרש במדבר רבה פרשת נשא פרשה י סימן ה שמרחיב ומוסיף גם קרבן למזבח שבנה אברהם, מה שלא נאמר בתורה וזה לשונו: "... שצריך להעלות עולה לה' על בשורה טובה כשם שעשה אברהם בשעה שא"ל הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת, מיד בנה אברהם מזבח על בשורה טובה שכן כתיב: ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו, ואין מזבח אלא קרבן". ראו גם המדרשים שמתארים את העברת הכהונה והבכורה ממלכי צדק לאברהם שרק בשל כך יכול היה אברהם להקריב ולשמש לפני המזבח, כגון במדבר רבה ד: "וכי אברהם היה בכור? אלא מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה והקריב קרבן". ומדרש באוצר המדרשים (אייזנשטיין) צדקות עמוד 500 אף מתחשבן כאן עם אומות העולם שהפסיקו את המסורת של הקמת מזבחות: "וחסד לאומים חטאת, חסד שעשה אברהם אבינו חטאת הוא לאומות העולם. אמר הקב"ה לאומות העולם: לא היה אחד מכם שבנה מזבח לשמי, עד שבא אברהם ובנה מזבח לשמי, שנאמר: ויבן שם אברהם מזבח וגו' (בראשית כ"ב)". אברהם ממשיך כאן את דרכו של נח ומתווה דרך לדורות הבאים: "כמה מזבחות בנו ראשונים: נח בנה מזבח, אברהם בנה מזבח, יצחק בנה מזבח, יעקב בנה מזבח, משה בנה מזבח, יהושע בנה מזבח" (במדבר רבה י ה, שיר השירים רבה ה א). שבירת הפסלים באור כשדים איננה בהכרח דרישה לאמונה מופשטת ונטולת כל סממנים פסיים. אבל בתורה, אין קרבנות במזבחות האבות (חוץ מיעקב בעת שיורד למצרים) - וזו אולי "הכוונה הראשונה" בשיטת הרמב"ם לגבי הקרבנות. באים המדרשים המאוחרים ומוסיפים את הקרבנות וסבורים שכבר אצל האבות נדרשה "הכוונה השנייה" של מזבח וקרבנות. אבל לא כך בבראשית רבה. מזבחות נטו! הכל מותנה בכוונה ובקריאה הנכונה, ואברהם הקפיד "להקריא בשמו של הקב"ה בפי כל בריה".

⁷ יעקב לקב"ה.

⁸ יעקב מגדיל לעשות וקורא למזבח שבנה: אל אלוהי ישראל (בראשית לג כ) וזוכה על כך לביקורת קשה במדרש על שכיוון גם לעצמו (זה מסוג 'המדרשים המעצימים' הרבה מעבר לכתוב במקרא ומותחים בקורת, ויש להבין מדוע. יעקב זכה למספר לא מבוטל של 'מדרשים מעצימים'). ראו דברינו **המדרש המעצים** שם סקרנו מדרש זה לצד מדרשים דומים אחרים. יעקב גם מקים מצבה ויוצק עליה שמן, פעמיים: בצאתו לחון, ובחזרתו משם. ככתוב בבראשית כח ח: "וַיִּשְׁכֶּם יַעֲקֹב בְּבֵקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׁם מִרְאֲשֵׁיתוֹ וַיִּשֶׂם אֹתָהּ מִצְבֵּה וַיִּצַק שֶׁמֶן עַל רֵאשֵׁהּ" ובראשית לה יד: "וַיִּצַב יַעֲקֹב מִצְבֵּה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר אֲתוֹ מִצְבֵּה אֶבֶן וַיִּסֹּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן". היא המצבה שאח"כ נאסרה בתורה ומה שהיה אהוב אצל האבות נעשה שנוא אצל הבנים, כמאמר חז"ל בספרי דברים: קמו על הפסוק "ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך - מצבה שאהובה לאבות שנואה לבנים" וממנה למדו שם בקל וחומר: "עבודה זרה שנואה לאבות דין הוא שתהא שנואה לבנים". האם סבא אברהם היה מסכים למעשי יעקב נכדו? ראו דיוני פרשני המקרא במצבות יעקב, אבן עזרא (בראשית כח ז), רמב"ן (בראשית כו ה), הרא"ש (דברים טז כב) ועוד, חלקם הבאנו בדברינו **קיימו האבות את התורה** בפרשת תולדות ושבו והרחבנו בדברינו **מצבה – אהובה או שנואה** בפרשת שופטים. כך או כך, באה תורת הבנים שקבלו בסיני ושמה סייגים חמורים על סממנים פסיים שהיו נהוגים בימי האבות (גם המזבח שהקים אברהם לא היה מותר לאחר מתן תורה, ראו המזבח שבנו בני גד ובני ראובן ביהושע פרק כב), שלא יצטרך עם ישראל חז"ח לשבירת פסלים כפי שעשה אברהם באור כשדים. וכבר נזקקו מלכים ושופטים צדיקים כגדעון, יאשיהו, חזקיהו, לשבור עבודה זרה שהקימו קודמיהם.

⁹ ר' יוסי (רבן גמליאל במקור בספרי דברים פרשת ראה פיסקא א) מסננר על ישראל שלא יעלה על הדעת שישברו את המבנים הקדושים להם, אבל מהמקרא עולה בבירור שבני ישראל הניחו עד כדי הרס, אם לא הרסו ממש בידיים את מזבחות ה'. ראו דברי אליהו במלכים א יט י: "פִּי עֲזָבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֵיךָ הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחֶרֶב". ובמדרש, ילקוט שמעוני מלכים ב רמז רמט (על בסיס הגמרא בסנהדרין קג ע"ב): "אחז ביטל את העבודה, מנשה הרס את המזבחות, אמון העלה שממית על גבי המזבח". ועברו על האיסור המפורש של "לא תעשו כן לה' אלהיכם" (דברים יב ד) – "אזהרה למוחק את השם ולנותן אבן מן המזבח או מן העזרה" (רש"י על הפסוק). זאת, לצד עבודה זרה שהרבו בני ישראל לחטוא בה בבית ראשון. ראו כדוגמא מדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת ואתחנן דף ח עמוד א: "צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים ל'ונושנתם'. שאילולי לא הקדים שתי שנים, היו גולים ולא היו חוזרין. ונתקיים בהם כי אבוד תאבדון. והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל סמל. **לא נותר בעולם צורה שלא ציירו אותה להשתחוות לה**". צאצאי אברהם ששבר את פסלי עבודה זרה, מקימים אותם מחדש, בארץ אליה נשלח אברהם, ובה בעת הורסים את המזבח לה' שאברהם היה בין מקימיו הראשונים. ולאן הם גולים בעוון זה? לבבל, חוזרים לנקודת המוצא של אברהם אבינו. ראו גמרא פסחים פז ע"ב מדוע גלות בית ראשון הייתה דווקא לבבל, אחת הסיבות היא כדברי רבי יוחנן שם: "מפני שייגרן לבית אמון. משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה - לבית אמה". חוזרים לנקודת ההתחלה, אך הפעם עם זכות אבות ותורה שניתנה מסיני. ואכן באותה בבל של תרח וגם של אברהם, צמחה תורה רבה בישראל ומשם עלה עזרא

שבת שלום וגשמים בעיתם¹⁰
 מחלקי המים

מים אחרונים: הגמרא בפסחים פז ע"ב, שהבאנו בהערה 9 על עם ישראל שחזר לבית אביו ואמו בבבל, מזכירה עוד דבר שחזר למקומו הראשון, או בלשון הגמרא שם: "חזרו למטעתן". והוא, לוחות הברית שפרח מהם הכתב ונשארו אבן בלבד ושרם משה. ראו פירוש משך חכמה לשמות לב יט שמסביר שלכן שברם משה: "להראות כי אין בנברא קדושה בעצם ... ואם הביא הלוחות, היו כמחליפים עגל בלוח ... ובלוחות הראה להם לעקור מהם כל דמיון כוזב". האם לאור זאת נוכל לחבר בין שבירת הפסלים ע"י אברהם ושבירת הלוחות ע"י משה בקו כלשהו? האם נוכל להוסיף לכך גם את פסילת [הלוחות השניים](#) שהם מעשה בשר ודם? נשמח לשמוע לקח טוב ודברים כהויתם מפי שואבי המים.

ש"ראוי היה שתינתן תורה על ידו אילמלא קידמו משה" (תוספתא סנהדרין פרק ד הלכה ז, ראו כל שבחיו של עזרא שם). לשבירה הראשונה של אברהם היו שבירות נגדיות שלכאורה ביטלוה, אבל עדיין רושמה הראשון חי וקיים ולא רק בתודעת העם היהודי.
¹⁰ השבוע התחלנו לשאול על הגשמים ככתוב במסכת תענית פרק א משנה ג: "בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמישה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת". ראו בגמרא ברכות כט א: "אמר רב ביבי בר אביי: כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים". שיתגשמו שאלותינו ומשאלותינו.